

Język w stanie podejrzenia

Starter:

- fotografia współczesna; poezja Nowej Fali – geneza, stosunek do rzeczywistości, język; polecenie wyszukania informacji o warunkach życia w komunistycznej Polsce, języku propagandy i zapisania jego cech; polecenie znalezienia w dowolnym źródle i obejrzenia filmów i plakatów propagandowych z czasów PRL-u oraz wypisania najciekawszych haseł;

Rozdział: Teksty kultury

- ćwiczenie otwarte związane ze wskazaniem różnic między językiem potocznym a poetyckim; fotografia: Stanisław Barańczak z żoną Anną; biogram Stanisława Barańczaka; problematyka i poetyka wierszy Barańczaka;

Rozdział: *jeśli co pozostanie, to otwarte oczy*

- Stanisław Barańczak „Co będzie świadectwem”; trzy ćwiczenia otwarte dotyczące analizy i interpretacji wiersza; fotografia: Tomasz Strzyżewski z Czarną księgą cenzury PRL;

Rozdział: *Wyjątkowo dziś*

- Stanisław Barańczak „N.N. przekręca gałkę radia”; cztery ćwiczenia otwarte związane z interpretacją tekstu;

Rozdział: *piaskiem w oczy*

- fotografia: Kiosk dewizowy w hotelu „Continental” Orbis w Szczecinie, 1966; Stanisław Barańczak „Co dziś rzucili”; galeria fotografii kolejki w czasach PRL-u; trzy ćwiczenia związane z interpretacją wiersza; ćwiczenie interaktywne dotyczące interpretacji użytych w wierszu frazeologizmów; polecenie zapoznania się z relacjami osób, które żyły w czasach PRL-u ([link](#));

Rozdział: Poezja Ewy Lipskiej

- fotografia i biogram Ewy Lipskiej; cechy wierszy poetki; związki z poetyką tekstów innych przedstawicieli pokolenia '68; Ewa Lipska „My”; dwa ćwiczenia otwarte

dotyczące interpretacji wiersza;

Rozdział: Milczeć

- Ewa Lipska „Dyktando”; cztery ćwiczenia otwarte związane z analizą i interpretacją wiersza;

Rozdział: Egzamin

- Ewa Lipska „Egzamin”; trzy ćwiczenia otwarte dotyczące interpretacji wiersza; ćwiczenie interaktywne polegające na objaśnieniu, jaką funkcję pełni ironia w przywołanych fragmentach wiersza;

Rozdział: Poezja Adama Zagajewskiego

- fotografia i biogram Adama Zagajewskiego; cechy wierszy poety z okresu Nowej Fali; rysunek: Adam Zagajewski, Zbigniew Kresowaty; Adam Zagajewski „Mała piosenka o cenzurze”; trzy ćwiczenia otwarte odnoszące się do interpretacji wiersza; polecenie zapoznania się z relacją – Małgorzaty Gnot – świadka historii na temat cenzury;

Rozdział: *Rośnie męstwo*

- Adam Zagajewski „Kłęska”; pięć ćwiczeń otwartych odnoszących się do analizy i interpretacji wiersza;

Rozdział: *wyjdź z tego kokonu...*

- Adam Zagajewski „Prawda”; wiersz opatrzony trzema ćwiczeniami otwartymi związanymi z jego analizą i interpretacją; fotografia: Jonasz. Fontanna na rynku w Skoczowie;

Rozdział: Konteksty

- Stanisław Barańczak „Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej”; trzy ćwiczenia otwarte dotyczące tekstu;

Rozdział: Preteksty

- Anna Kuchta „Język w służbie iluzji, czyli o czym 'mówi' nowomowa?"; trzy ćwiczenia otwarte związane z tekstem; polecenie poszukania w źródłach internetowych dowolnego przemówienia jednego z przywódców z okresu PRL (np. Wiesława Gomułki czy Edwarda Gierka), wysłuchania go i wskazania zastosowanych w nim „magicznych zabiegów lingwistycznych”;

Rozdział: Zadaniowo

- cztery ćwiczenia otwarte (w tym polecenie napisania eseju na temat: „Polska rzeczywistość w wierszach poetów Nowej Fali” oraz wypowiedzi argumentacyjnej: „Poezja Nowej Fali jako dokument epoki”); ćwiczenie interaktywne słowa kluczowe.

Bibliografia:

- Źródło: Stanisław Barańczak, *N.N. przekręca gałkę radia*, [w:] Stanisław Barańczak, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 127.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Co będzie świadectwem*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 189.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Co dziś rzucili*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 265.
- Źródło: Ewa Lipska, *My*, [w:] tejże, *Dom Spokojnej Młodości. Wiersze wybrane*, Kraków 1979, s. 7–8.
- Źródło: Ewa Lipska, *Dyktando*, [w:] tejże, *Dom Spokojnej Młodości. Wiersze wybrane*, Kraków 1979, s. 169.
- Źródło: Ewa Lipska, *Egzamin*, [w:] tejże, *Dom Spokojnej Młodości. Wiersze wybrane*, Kraków 1979, s. 171–172.
- Źródło: Adam Zagajewski, *Mała piosenka o cenzurze*, [w:] Adam Zagajewski, *Wiersze wybrane*, Kraków 2010, s. 49.
- Źródło: Adam Zagajewski, *Prawda*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Kraków 2010, s. 21.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 497–498.
- Źródło: Adam Zagajewski, *Kłęska*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Kraków 2010, s. 78.
- Źródło: Anna Kuchta, *Język w służbie iluzji, czyli o czym „mówi” nowomowa?*, „Maska. Magazyn antropologiczno-społeczno-kulturowy” 2012, nr 14, s. 18.

Język w stanie podejrzenia

Maszyna do pisania

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Jednym z najbardziej wyrazistych i najważniejszych zjawisk poetyckich w polskiej kulturze drugiej połowy XX wieku była Nowa Fala, czyli pokolenie '68. Do tej generacji poetów należeli, m.in.: [Stanisław Barańczak](#), [Ewa Lipska](#), [Adam Zagajewski](#), [Ryszard Krynicki](#), [Julian Kornhauser](#) czy [Krzysztof Karasek](#).

Nowa Fala wyrosła z niezgody na zakłamanie rzeczywistości, manipulację i propagandę językową oraz przemoc władzy komunistycznej wobec społeczeństwa. Program obejmował określony sposób rozumienia literatury, jej miejsca w przestrzeni publicznej i zobowiązań wobec społeczeństwa. Wyrastał z programowej nieufności wobec wszystkiego, co oficjalne. Zakładał również wypowiadanie się o rzeczywistym stanie świadomości społecznej, głoszenie prawdy historycznej i nowe rozumienie etyki. Taka postawa przedstawicieli Nowej Fali wynikała z elementarnej wiary w możliwość istnienia wiarygodnego języka, niezafałszowanych relacji międzyludzkich i demokratycznego ustroju.

Poezję pokolenia '68 określa się mianem poezji lingwistycznej z powodu bardzo szczególnego traktowania języka. Dla poetów lingwistów język nie jest posłusznym narzędziem opisu świata bądź ekspresji jednostki. Zdaniem tych twórców język nie opisuje rzeczywistości, ale ją tworzy, nie tyle umożliwia wyrażenie przez człowieka jakiejś prawdy, ile tę osobę zniewala, ogranicza i alienuje. Ten oficjalny i zideologizowany rodzaj języka określany bywa mianem [nowomowy](#).

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

- warunki życia w komunistycznej Polsce, korzystając z różnych źródeł informacji i opisz je;

- język propagandy, analizując zgromadzony przez siebie materiał badawczy i zapisz jego cechy;

- treść filmów i plakatów propagandowych z czasów PRL-u i wypisz najciekawsze hasła.

Teksty kultury

Ćwiczenie 1

Co różni język potoczny i język poetycki jako dwa sposoby mówienia o świecie i człowieku? Uzasadnij swoje zdanie, analizując celowo zgromadzony materiał badawczy.

Stanisław Barańczak z żoną Anną

Źródło: Mariusz Kubik, 1995, licencja: CC BY-SA 2.5.

Stanisław Barańczak

1946 – 2014

Poeta, eseista, tłumacz, historyk literatury. Barańczak był jednym z założycieli i członkiem [Komitetu Obrony Robotników \(KOR\)](#). Z powodu działalności w strukturach opozycyjnych w 1977 roku poeta został usunięty z pracy w poznańskim Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, a cenzura zakazała publikacji jego utworów. Barańczakowi udało się – dzięki interwencji działaczy Solidarności – odzyskać stanowisko na uczelni dopiero w 1980 roku. Wtedy też władze komunistyczne zezwoliły na publikację tekstów poety.

W marcu 1981 roku Stanisław Barańczak wyjechał do Stanów Zjednoczonych z wykładami o literaturze polskiej. 13 grudnia 1981 roku wprowadzono stan wojenny i wówczas okazało się, że powrót poety do kraju jest niemożliwy. Barańczak pozostał w USA. Przez cały ten czas poeta prowadził wykłady z literatury polskiej na wydziale sławistyki [Harvard University](#) w [Cambridge](#). Wśród najważniejszych tomów poetyckich tego autora należy wskazać następujące zbiory: *Korekta twarzy* (1968), *Jednym tchem* (1970), *Ja wiem, że to niesłuszne* (1977), *Sztuczne oddychanie* (1978), *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu* (1980), *Atlantyda* (1986), *Widokówka z tego świata* (1988), *Chirurgiczna precyzja* (1998).

Wiersze Stanisława Barańczaka czytane w kontekście programu Nowej Fali stanowią poetycki dokument rzeczywistości PRL-u. Zamierzeniem tego poety, jak i pozostałych twórców nurtu, było przedstawienie rzeczywistości, ale rozumianej w szczególny sposób. Chodziło o rzeczywistość społeczną, której fundamentem jest komunikacja, czyli przede wszystkim język, ale nie język rozumiany jako sposób mówienia, lecz język określonego momentu historycznego.

Obraz Polski lat 60. i 70. XX wieku kształtowały dramatyczne realia ustroju totalitarnego, ciągle narażenie na przemoc bezpośrednią i pośrednią. W aspekcie negatywnym tamte czasy wyróżniała brutalna ingerencja aparatu władzy w prywatne życie obywateli. Codziennością stały się aresztowania, rewizje, inwigilacja. Przemoc niebezpośrednia była wyrafinowana, a odpowiadała za nią komunistyczna propaganda, która indoktrynowała społeczeństwo, manipulowała językiem, narzucała oficjalną wizję świata.

Poezja Barańczaka w sposób sugestywny i przejmujący pokazuje okrutny świat. Twórczość poetycka autora zbioru *Korekta twarzy* ukazuje obraz społeczeństwa, które jest pogrążone w strachu i nieufności. Barańczak odmalowuje świat zniewolenia i kreuje poetycką wizję rzeczywistości tamtych trudnych czasów: życia w blokowiskach, konieczność stania w kolejkach, emigracji itp. Poecie zależało nie tylko na analizie tych zjawisk, lecz także na próbie przedstawienia i wytłumaczenia doświadczeń, które były całkowicie niezrozumiałe dla reszty świata.

Zarówno autor tomu *Korekta twarzy*, jak i inni poeci reprezentujący pokolenie Nowej Fali występowali przeciw komunistycznemu obrazowi rzeczywistości, przeciwstawiając inteligencję tępocie, estetykę – prymitywizmowi, wrażliwość – przemocy aparatu władzy. Znakiem firmowym tej formacji poetyckiej jest lingwizm: programowa podejrzliwość wobec oficjalnego języka, demaskacja wszystkich jego uproszczeń i kłamstw. Niezwykła finezja językowa i błyskotliwy dowcip, które były obecne w twórczości Stanisława Barańczaka, doskonale wpisywały się w poetykę Nowej Fali.

jeśli co pozostanie, to otwarte oczy

((Stanisław Barańczak

Co będzie świadectwem

Krystynie i Ryszardowi Krynickim

Nie nasze podręczniki historii, których nikt
nie otworzy, bo i po co, nie
gazety, które nigdy nie były otwarte
na rzeczywistość (jeśli nie liczyć niektórych
nekrologów i prognoz pogody), nie listy,
które tak często bywały otwierane, że
niczego w nich nie mogliśmy pisać otwarcie,
i nawet nie literatura, też zamknięta
w sobie, w szufladach urzędników albo
w tekturowych trumienkach okrojonych wydań.

jeśli co pozostanie, to otwarte oczy
tego dziecka, co dzisiaj nie może zrozumieć
naszego świata zamkniętego – i
otwiera usta, aby zadać nam pytanie;
i jeśli nie przestanie powtarzać swych pytań,
da kiedyś naszej prawdzie otwarte świadectwo

Źródło: Stanisław Barańczak, *Co będzie świadectwem*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 189.

Ćwiczenie 2

Jaką funkcję w liryku *Co będzie świadectwem* pełni gra słowna pojęciami wywodzącymi się od czasownika 'otworzyć' (np. 'otworzy', 'otwarte', 'otwierane', 'otwarcie').

Czy poetycki zabieg zastosowany przez Barańczaka można rozpatrywać tylko z perspektywy zabawy [kalamburowej](#)? Wyjaśnij to zagadnienie.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, dlaczego świadectwem czasów nie mogą być podręczniki historii, prasa ani epistolografia.

Tomasz Strzyżewski z *Czarną księgą cenzury PRL*

Źródło: Anna Kaczmarz, 1977, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Zinterpretuj symbolikę postaci dziecka przywołanego w wierszu. W swojej wypowiedzi zwróć uwagę na to, na czym polega faktyczne znaczenie jego świadectwa.

Wyjątkowo dziś

((Stanisław Barańczak

N.N. przekręca gałkę radia

– W dniu dzisiejszym – zawiadamia go piersiowy głos –
zanotowano huragan w Australii,
katastrofalne opady w Indiach i trzęsienie
ziemi w Meksyku. Tyle o kapryсах aury
na świecie. Natomiast u nas
pogoda wciąż bez większych zmian, niebo bezchmurne,
powietrze świeże i zdrowe, wiatry słabe z kierunków
zmiennych. W sprzyjającym klimacie,

w twórczej atmosferze wzajemnego zaufania
odniesiemy dziś z pewnością niejeden sukces. Nad krajem
rozciąga się zatoka zwiększonego ciśnienia,
ilość atmosfer na głowę jednego mieszkańca
przekracza zaplanowaną normę. To osiągnięcie
sprawi, że będą państwo czuć się świeżo i pogodnie,
dziarsko i zdrowo, że państwo też będzie świeże, pogodne, dziarskie
i zdrowe, pełną piersią
wdychające twórczy klimat oraz atmosferę. A teraz
gimnastyka poranna.
Nie wyjdzie dziś na dwór.
Przeraża go już samo powietrze. Te słupy
wbijane młotem nieba w każdą głowę.
Konieczność oddychania tym płynnym betonem.
Trzeba zostać w pokoju. Zastanowić się. Trzeba
uporządkować wiele spraw. Przemyśleć wszystko.
Dziś. Wyjątkowo dziś.

Źródło: Stanisław Barańczak, *N.N. przekręca gałkę radia*, [w:] Stanisław Barańczak, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 127.

Ćwiczenie 5

Opisz dwa przeciwstawne światy ukazane w liryku *N.N. przekręca gałkę radia*.

Ćwiczenie 6

Przedstaw i oceń wizję polskiej rzeczywistości ukazaną w komunikacie radiowym. Zwróć uwagę na to, w jaki sposób Barańczak demaskuje manipulację w przekazie medialnym.

Ćwiczenie 7

Określ, jaki jest cel perswazyjny komunikatu radiowego.

Ćwiczenie 8

Zinterpretuj ostatni fragment tekstu Barańczaka: 'Nie wyjdzie dziś na dwór. / Przeraza go już samo powietrze. Te słupy / wbijane młotem nieba w każdą głowę. / Konieczność oddychania tym płynnym betonem. / Trzeba zostać w pokoju. Zastanowić się. Trzeba / uporządkować wiele spraw. Przemyśleć wszystko. / Dziś. Wyjątkowo dziś'.

Określ, kim jest bohater tej części wiersza. O czym świadczy postawa tej osoby?

Piaskiem w oczy

Kiosk dewizowy w hotelu „Continental” Orbis w Szczecinie

Źródło: a. nn., 1966, domena publiczna.

((Stanisław Barańczak

Co dziś rzucili

Co dziś rzucili
w błoto, a co na wiatr, kogo tam znów
rzucili na kolana, a kogo błotem
obrzucili, na kogo błoto rzuca
określone światło, a komu
rzuca piaskiem w oczy, komu rzuca
się w oczy to błoto, komu do
gardła się rzuca, a komu najwyżej
na mózg się rzuciło, ale pozwólmy tu sobie
na krótki rzut błota wstecz, wspomnijmy tradycyjną
pieśń nie rzucim
ziemi skąd nasz
brud, przepraszam trud, trud -
no darmo, nie rzucimy i dziś, rzucimy
się w tę w przepaść błota, w którą może
rzucą dziś wreszcie jakiś
ochłap, przepraszam
towar,
choć czy

Źródło: Stanisław Barańczak, *Co dziś rzucili*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 265.

Kolejka po zakupy w Warszawie

Źródło: Bente Jensen, licencja: CC BY-SA 2.0.

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Ćwiczenie 9

Określ, kim jest podmiot liryczny w utworze *Co dziś rzucili* oraz wskaż w tekście formy gramatyczne czasowników, które pomagają w jej identyfikacji. Do jakiego typu liryki zaliczysz ten wiersz ze względu na formę podmiotu mówiącego?

Ćwiczenie 10

Stanisław Barańczak nawiązuje w wierszu do *Roty* (1908) [Marii Konopnickiej](#). Omów funkcję tej aluzji literackiej.

Polecenie 1

Czy utwór *Co dziś rzucili* można rozpatrywać w aspekcie humorystycznym?

Jeśli tak, to dlaczego? Uzasadnij swoją opinię.

Ćwiczenie 11

Zinterpretuj frazeologizmy użyte przez poetę w liryku *Co dziś rzucili*. W tym celu wypełnij pola.

Polecenie 2

Zapoznaj się z relacjami osób, które żyły w czasach PRL-u:

Trzeba było w kolejkach stać - M.W - fragment relacji [świadka historii](#),

Listy i komitety kolejkowe - Marian Mika - [fragment relacji świadka historii](#).

Poezja Ewy Lipskiej

Ewa Lipska

Źródło: Krzysztof Poboży, 1995, licencja: CC BY-SA 4.0.

Ewa Lipska

ur. 1945

Poetka i felietonistka, była redaktorką działu poezji w Wydawnictwie Literackim i dyrektorką Instytutu Polskiego w Wiedniu. Ewa Lipska jest członkinią polskiego i austriackiego PEN Clubu oraz Polskiej Akademii Umiejętności. Poetka jest także współzałożycielką Stowarzyszenia Pisarzy Polskich i laureatką wielu nagród literackich. Najważniejsze tomy poetyckie Ewy Lipskiej to: *Wiersze* (1967), *Drugi zbiór wierszy* (1970), *Trzeci zbiór wierszy* (1972), *Czwarty zbiór wierszy* (1974), *Piąty zbiór wierszy* (1978), *Żywa śmierć* (1979), *Dom Spokojnej Młodości*, (1979), *Nie o śmierć tutaj chodzi, lecz o biały kordonek* (1982), *Przechowalnia ciemności* (1985), *Strefa ograniczonego postoju* (1990), *Wakacje mizantropa* (1993), *Stypendyści czasu* (1994), *Wspólnicy zielonego wiatraczka* (1996), *Ludzie dla początkujących* (1997), *Sklepy zoologiczne* (2001), *Uwaga, stopień* (2002), *Sekwens* (2003), *Ja* (2003), *Gdzie indziej* (2005), *Drzazga* (2006), *Pomarańcza Newtona* (2008), *Sefer* (2009), *Pogłos* (2010), *Droga Pani Schubert...* (2012).

W wierszach Ewy Lipskiej z okresu Nowej Fali łatwo wskazać wiele elementów łączących te utwory z poetyką tekstów innych przedstawicieli pokolenia '68. Równie łatwo jednak

dostrzec pewne cechy charakterystyczne tylko dla tej autorki. Oryginalność twórcza poezji Lipskiej jest znamieną także w późniejszej twórczości artystki. Liryka autorki wyrasta z indywidualnego doświadczenia, które rozpatruje ona z dwóch perspektyw: prywatnej i publicznej. Dzięki temu obraz rzeczywistości czasów PRL-u ukazany w wierszach Ewy Lipskiej jest przynajmniej tak samo sugestywny i przerażający, jak u pozostałych poetów Nowej Fali. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że w zakresie eksperymentów poetyckich Lipska nie jest już tak radykalna, jak inni twórcy pokolenia '68 (np. Stanisław Barańczak czy Ryszard Krynicki).

((Ewa Lipska

My

My – rocznik powojenny otwarty na oścież –
w pełnokomfortowym stanie swojego ciała
czytamy [Sartre'a](#) i książki telefoniczne.

Rozważamy uważnie wszelkie trzęsienia ziemi.

My. Rocznik powojenny ze spokojnych doniczek.

Wyprowadzony z bezspornych statystycznych wyliczeń.

Nie dosłyszany w hałasie początku.

Cierpiący na bezsenność i do ćmy podobny.

Powołany do koncentracji nad.

Do naszych dni prowadzą zardzewiałe drzwi.

Schody które przeżyły hodowcę kanarków.

Wodospad kroków. Pogrzeb z orkiestrą. I krzyk tłuczonych garnków.

Schodzimy powoli. Bardzo powoli. Z powagą drzewa.

Jest może siódma rano. Dzień zbyt dokładnie dojrzeła
i niekiedy przyjmuje smak gnijącego jabłka.

Najrozmaitsi ludzie gwałtownie wybiegają.

Ze schodów. Z bram. Z hoteli. Z ust. Tu i tam.

Obłąkani po łokcie pensjonariusze świata.

Przeklinają. Przystają opłaceni na parkingach.

My zazdrościmy tym

którzy w wysokich sznurowanych butach
przeszli przez wojnę.

Zazdrościmy
nocy oszczędnie po małym kawałeczku
rozdzielanym między hełmy znużone.
Strzałów jak ognie sztuczne do ust podniesionych.
Wulgarnych wzruszeń nagłego ocalenia.

O tamtym świecie
z miasta lęk wywożono na taczkach
i wymiatano kule.
Choć w twarzach jeszcze nie wystygło drżenie
pozalepiano hejnałem gruzy i wyzwolenie
i poranione mury do hymnu wstawiały.
Ludzie na wolność klaskali. Bramy się otwierały.
W bramach kobiety rodziły dzieci:
nas. Jakże odświętnych. Powołanych jeszcze przed świtem.
Odpornych na ciało. Otrząśniętych z chrzęstu broni.
Oddano narodzeniem naszym cześć – zabitym.
A pamięć przestrzeloną dźwigamy
już my.

Źródło: Ewa Lipska, *My*, [w:] tejże, *Dom Spokojnej Młodości. Wiersze wybrane*, Kraków 1979, s. 7–8.

Ćwiczenie 12

Wymień z utworu *My* przynajmniej dwa elementy, które wpływają na to, że można go nazwać manifestem pokoleniowym Nowej Fali.

Ćwiczenie 13

Na czym zdaniem Lipskiej polega dramat pokolenia uwikłanego w historię? Uzasadnij swoje stanowisko.

Milczeć

((Ewa Lipska

Dyktando

Pod dyktando.

Żeby tylko nie popełnić błędu.

Naród

nie napisać przez tłum otwarty.

Wiedzieć

kiedy zamykać a kiedy otwierać
usta.

Milczeć –

ale z jakiej litery?

Odmienić się

ale nie przez przypadek.

Uważać

aby miłość nie napisać oddzielnie

tak jak czarna jagoda albo pierwszy lepszy.

Czuć

po pewnych datach postawić kropkę.

Przy innych

minutę ciszy.

Uważać

aby życia nie napisać przez skróty.

Pamiętać
aby nie popełnić błędu przy śmierci.
Umrzeć
ortograficznie.

Źródło: Ewa Lipska, *Dyktando*, [w:] tejże, *Dom Spokojnej Młodości. Wiersze wybrane*, Kraków 1979, s. 169.

Ćwiczenie 14

Wyjaśnij znaczenie związku frazeologicznego: 'pisać pod czyjeś dyktando'. Uzasadnij, w jaki sposób poetka reinterpretuje to sformułowanie w swoim liryku.

Ćwiczenie 15

Wyjaśnij, czym jest tytułowe 'dyktando'. Zinterpretuj metaforyczny sens tytułu wiersza Lipskiej.

Ćwiczenie 16

Dominantą kompozycyjną wiersza *Dyktando* jest użycie bezokoliczników. Zastanów się i wyjaśnij, jaki jest związek tego zabiegu poetyckiego z wymową utworu Ewy Lipskiej.

Ćwiczenie 17

Uzasadnij przestrogę zawartą w słowach: 'Pamiętać/ aby nie popełnić błędu przy śmierci.
Umrzeć/ ortograficznie!'

Egzamin

((Ewa Lipska

Egzamin

Egzamin konkursowy na króla
wypadł doskonale.

Zgłosiła się pewna ilość królów
I jeden kandydat na króla.

Królem wybrano pewnego króla
który miał zostać królem.

Otrzymał dodatkowe punkty za pochodzenie
spartańskie wychowanie
i za uśmiech
ujmujący wszystkich za szyję.

Z historii odpowiadał
ze świetnym wyczuciem milczenia.

Obowiązkowy język
okazał się jego własnym.

Gdy mówił o sprawach sztuki
chwycił komisję za serce.

Jednego z członków komisji
chwycił odrobinę za mocno.

Tak
to na pewno był król.

Przewodniczący komisji
pobiegł po naród
aby móc uroczyście
wręczyć go królowi.

Naród
oprawiony był
w skórę.

Źródło: Ewa Lipska, *Egzamin*, [w:] tejże, *Dom Spokojnej Młodości. Wiersze wybrane*, Kraków 1979, s. 171–172.

Ćwiczenie 18

Omów symboliczne znaczenie historii opisanej przez Ewę Lipską w wierszu *Egzamin*.

Ćwiczenie 19

Wyjaśnij, jaką funkcję pełnią paradoksy w kreowaniu rzeczywistości totalitarnej.

Polecenie 3

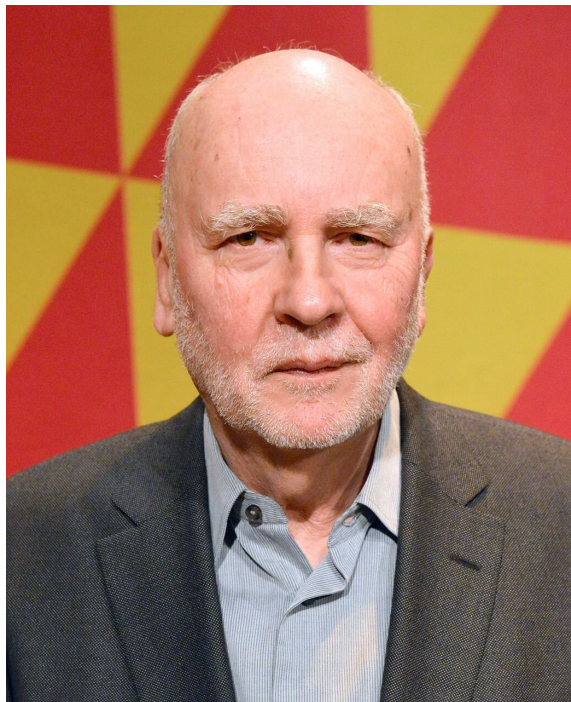
Rozważ, na czym polega uniwersalność problematyki ukazanej w liryku *Egzamin*. W tym celu zredaguj krótką wypowiedź argumentacyjną.

Polecenie 4

Objaśnij, jaką funkcję pełni ironia w przywołanych fragmentach wiersza. Zapisz wnioski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Poezja Adama Zagajewskiego

Źródło: Frankie Fouganthin, 2014, licencja: CC BY-SA 4.0.

Adam Zagajewski

1945 – 2021

Poeta, eseista, prozaik, tłumacz. Zagajewski został laureatem prestiżowego wyróżnienia, Międzynarodowej Nagrody Neustadt w dziedzinie literatury, zwanej 'Małym Noblem' (2004). Najważniejszymi tomami poetyckimi Adama Zagajewskiego są zbiory: *Komunikat* (1972), *Sklepy mięsne* (1975), *List. Oda do wielości* (1983), *Jechać do Lwowa* (1985), *Płótno* (1990), *Ziemia ognista* (1994), *Trzej aniołowie* (1998), *Pragnienie* (1999), *Powrót* (2003), *Anteny* (2005), *Niewidzialna ręka* (2009).

Wiersze Adama Zagajewskiego z okresu Nowej Fali mają wszystkie najważniejsze cechy poetyki typowej dla pokolenia '68. Liryki autora zbioru *Komunikat* stanowią próbę zaangażowania literatury w sprawy społeczne i zajęcia wyrazistego stanowiska w relacji społeczeństwo – władza. W tamtym czasie Zagajewski przede wszystkim dążył do tego, aby w swojej twórczości zawrzeć strategię demaskacji przemocy władzy oraz manipulacji oficjalnego języka.

Adam Zagajewski

Źródło: Zbigniew Kresowaty, zbiory prywatne, domena publiczna.

Adam Zagajewski

Mała piosenka o cenzurze

Tyś jest, cenzuro, wcale nie taka straszna
Nie **kazamaty**, ani krople słonej wody
Co płyną po ciemnych i kamiennych ścianach,
Nie świst pejcza i krwawe zaklęcia
Tylko słońce w firankach, jesionowe biurko,
Wesoło gwizdże czajnik, kawy domowy zapach
W kątach się rozpiera i słysząc wysoki
Perlisty śmiech zażywnej urzędniczki
Która trzyma w ręku zwyczajne nożyczki

Źródło: Adam Zagajewski, *Mała piosenka o cenzurze*, [w:] Adam Zagajewski, *Wiersze wybrane*, Kraków 2010, s. 49.

Ćwiczenie 20

Wymień elementy wiersza *Mała piosenka o cenzurze*, które świadczą o jego muzyczności zasygnalizowanej w tytule.

Ćwiczenie 21

Wypisz z tekstu przykłady środków stylistycznych, które kreują obraz cenzury w Polsce. Nazwij je odpowiednio.

Ćwiczenie 22

Zastanów się i wyjaśnij, na czym polega poetycki koncept zastosowany w wierszu.

Polecenie 5

Zapoznaj się z relacją na temat cenzury: Wszystkie stopnie w redakcji to była cenzura - [Małgorzata Gnot](#) - fragment relacji świadka historii.

Rośnie męstwo

((Adam Zagajewski

Kłeska

Naprawdę umiemy żyć dopiero w klęsce.

Przyjaźnie pogłębiają się
miłość czujnie podnosi głowę.

Nawet rzeczy stają się czyste.

Jerzyki tańczą w powietrzu

Zadomowione w otchłani.

Drżą liście topoli,

tylko wiatr jest nieruchomy.

Ciemne sylwetki wrogów odcinają się
od jasnego tła nadziei. Rośnie męstwo.

Oni, mówimy o nich, my, o sobie,

ty, o mnie. Gorzka herbata smakuje
jak biblijne przepowiednie. Oby
nie zaskoczyło nas zwycięstwo.

Źródło: Adam Zagajewski, *Kłęska*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Kraków 2010, s. 78.

Ćwiczenie 23

Jak można interpretować to, że podmiot liryczny wypowiada się w pierwszej osobie liczby mnogiej? Uzasadnij swoje zdanie.

Ćwiczenie 24

Wyjaśnij funkcję – zastosowanej przez Zagajewskiego – opozycji jasności i ciemności. Jaki jest związek między tym zabiegiem artystycznym a wymową wiersza?

Ćwiczenie 25

Opisz wizerunek Polaków wyłaniający się z utworu *Kłęska*. Zwróć uwagę, jak Zagajewski ocenia postawę swoich rodaków, zarówno w sytuacjach dramatycznych, jak i radosnych.

Ćwiczenie 26

Zinterpretuj wymowę stwierdzenia, które pada w zakończeniu wiersza: 'Oby / nie zaskoczyło nas zwycięstwo'.

Ćwiczenie 27

Opisz warstwę stylistyczną utworu. Wskaż użyte środki stylistyczne.

Wyjdź z tego kokonu...

((Adam Zagajewski

Prawda

Wstań otwórz drzwi rozwiąż te sznury
wyplącz się z sieci nerwów
jesteś **Jonaszem** który trawi wieloryba
Odmów podania ręki temu człowiekowi
wyprostuj się osusz tampon języka
wyjdź z tego kokonu rozgarnij te błony
zaczerpnij najgłębsze warstwy powietrza
i powoli pamiętając o regułach składni
powiedz prawdę do tego służysz w lewej ręce
trzymasz miłość a w prawej nienawiść

Źródło: Adam Zagajewski, *Prawda*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Kraków 2010, s. 21.

Ćwiczenie 28

Określ, kto jest adresatem słów wypowiedzianych przez podmiot liryczny.

Ćwiczenie 29

Do jakiego momentu historycznego nawiązuje wiersz Zagajewskiego *Prawda*? Uzasadnij swoje stanowisko.

Ćwiczenie 30

Jaką funkcję pełni w wierszu *Prawda* zastosowanie trybu rozkazującego? Wykaż związek między tą dominantą kompozycyjną a wymową całego utworu.

Jonasz. Fontanna na rynku w Skoczowie

Źródło: Fotografia: Beemwej, licencja: CC BY-SA 3.0.

Konteksty

((Stanisław Barańczak

Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej

1.

Powinna być nieufnością.

2.

Powinna być nieufnością, bo tylko to usprawiedliwia dzisiaj jej istnienie. Im szerszy zasięg ma jakiś środek wypowiedzi, tym usilniej stara się odzwyczaić nas od myślenia, wpoić nam te czy inne prawdy absolutne, podporządkować nas określonym systemom wartości, zmusić nas do takich czy innych zachowań. Poezja – jak dobrze wszystkim wiadomo – ma dziś zasięg wąski. Ale w tym może leżeć szansa jej odrodzenia, jej 'kapitał zakładowy', od którego można wyjść. Jest szansa, aby stworzyć z poezji pierwszy przyczółek walki o niezafałszowany obraz świata, w którym żyjemy: właśnie dlatego, że poezja zwraca się nie do biernego odbiorcy rozwalonego przed telewizorem lub przerzucającego stronicę gazety, ale do człowieka,

który widać p r a g n i e m y ś l e ć , skoro w ogóle bierze książkę poetycką do ręki.

3.

Ale nie tylko dlatego. Jest też i ten powód, że poezja jest nie anonimowym głosem Wielkich Manipulatorów, ale głosem jednostki. Myślenie indywidualne to myślenie nieufne, krytyczne wobec zbiorowych wiar, sentymentów i hysterii. Wrodzony indywidualizm tego rodzaju literackiego, przez poetów różnych epok tłumiony lub podsycany na nowo, dzisiaj staje się dla poezji jeszcze jedną szansą aktywnego stosunku do świata.

4.

I to zresztą nie wszystko. Przecież wrodzoną (co nie znaczy, że niedającą się kształtować lub zaniedbywać) cechą poezji trzeba też nazwać jej skłonność do konkretności. Poezja zawsze s p r a w d z a , przymierza pobożne życzenia do stanu faktycznego. 'Jak to sobie konkretnie wyobrażacie?' – to pytanie, jakie właśnie dziś szczególnie często powinien zadawać poeta, przysłuchujący się nieufnie ogólnikowym hasłom, pojemnym mitom, wymijającym trudności i zacierającym konflikty opisom świata. Powinien sprowadzać to wszystko na poziom jednostkowego przypadku i na tym pojedynczym przykładzie sprawdzać, co się ostaje z pięknie brzmiących ogólników.

5.

Więc powinna być nieufnością. Krytycyzmem. Demaskacją. Powinna być tym wszystkim aż do chwili, gdy z tej Ziemi zniknie ostatecznie kłamstwo, ostateczna demagogia i ostateczny akt przemocy. Nie sądzę, aby to właśnie poezja miała do tego doprowadzić (jeśli zresztą cokolwiek jest w stanie do tego doprowadzić). Ale wierzę, że poezja może się do tego przyczynić: może nauczyć człowieka myśleć o świecie w kategoriach racjonalnej nieufności wobec wszystkiego, co zagraża mu pod postacią kłamstwa, demagogii i przemocy. Stanie się wtedy, gdy poezja, o której myślę, będzie nieufna w pełni, konsekwentnie, gdy będzie zdzierać maski pozorów nie tylko z zewnętrznego świata,

ale i z samej siebie. Gdy będzie zarówno w tym, co ją otacza, jak i w tym, co tkwi wewnątrz niej, ukazywać skłócenie, niejednorodność i wieloznaczność czającą się pod powierzchnią harmonii, zgody i oczywistości.

6.

Od tego musi zacząć. Od nieufności, która oczyści drogę temu, czego wszyscy potrzebujemy. Mam na myśli – to nic nowego, zgoda, ale już niemal zapomnieliśmy, na czym powinno zależeć – mam na myśli, oczywiście, prawdę.

Jednym tchem, 1970

Źródło: Stanisław Barańczak, *Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2007, s. 497–498.

Po przeczytaniu tekstu *Parę przypuszczeń na temat poezji współczesnej* wykonaj polecenia.

Polecenie 6

Wyjaśnij, jak rozumiesz postulat Barańczaka, który twierdzi, że 'poezja powinna być nieufnością'.

Polecenie 7

Opisz czytelnika poezji, jakiego projektuje Barańczak.

Ustosunkuj się do tezy, że poezja jest 'głosem jednostki'.

Preteksty

((Anna Kuchta

Język w służbie iluzji, czyli o czym 'mówi' nowomowa?

Język performatywny posługuje się szeroko rozumianą magią językową. Mówiąc o tejże, należy zwrócić szczególną uwagę na trudności w jej definiowaniu. Można bowiem rozumieć magię językową jako tę sferę mówienia i komunikacji, która odwołuje się do nadprzyrodzoności i sacrum, ale równie dobrze można tym terminem określić całą gamę zabiegów językoznawczych mających na celu nadanie wypowiedzi mocy twórczej. [...]

Użycie magii językowej w tekstach socjalistycznych może mieć dwojaki cel. Pierwszy to ideologiczne zaklinanie świata (np. 'Rosnące wciąż siły obozu pokoju obrócą w niwecz nikczemne plany podżegaczy wojennych'), drugi – 'zawładnięcie umysłami odbiorców', czyli kształtowanie ich poglądów i postaw, a także sterowanie emocjami (np. 'Budujemy także i nowego człowieka. Budujemy samych siebie.'). W obydwu przypadkach występuje nawiązanie do tego samego mechanizmu, który dotyczył magii w swoim pierwotnym rozumieniu. Mimo że komuniści propagowali kult rozumu i deklarowali niechęć do zabobonów (określanych jako ciemnota) i magii, bardzo chętnie wykorzystywali 'magiczne zabiegi lingwistyczne' (eufemizmy, hiperbole, parafrazy, gra synonimami i antonimami, elipsy, powtórzenia) dla własnych – bardzo

pragmatycznych – celów. Prawdą jest, że w języku komunizmu nie ma odwołań do sfery nadprzyrodzonej, ale błędne byłoby twierdzenie, że kategoria *sacrum* w ogóle tu nie występuje – 'miejsce magii ludowej zajął rytuał ideologiczny', tradycyjne rozumienie *sacrum* ulega swoistej transformacji, a jego miejsce zajmuje jedyna słuszna 'ideologia, partia i przywódcy polityczni'. Magiczność nowomowy nie jest konsekwencją komunikacji z *sacrum*, wynika z 'przebiegłości i zręczności' zabiegów stosowanych przez człowieka, co jednak wcale nie umniejsza jej skuteczności. Wręcz przeciwnie – jak zgodnie ostrzegają lingwiści – nowomowa może być niebezpiecznie skuteczna: wystarczy 'niemądre przemówienie współczesnego «przywódcy»' i ludzie, dając się ponieść jej sile, 'zaryzykują swoje życie i majątek, wezmą udział w wojnie lub niebezpiecznej wyprawie'.

Źródło: Anna Kuchta, *Język w służbie iluzji, czyli o czym „mówi” nowomowa?*, „Maska. Magazyn antropologiczno-społeczno-kulturowy” 2012, nr 14, s. 18.

Ćwiczenie 31

Podaj cel użycia magii językowej w tekstach socjalistycznych.

Ćwiczenie 32

Wyjaśnij, w jaki sposób język komunizmu traktuje sferę *sacrum*.

Ćwiczenie 33

Wyjaśnij, na czym może polegać niebezpieczeństwo nowomowy. Podaj przykłady z historii.

Polecenie 9

Wyszukaj w źródłach internetowych dowolnego przemówienia jednego z przywódców z okresu PRL (np. Władysław Gomułka czy Edwarda Gierka), zapoznaj się z jego treścią, a następnie wymień 'magiczne zabiegi lingwistyczne', jakie zostały w nim zastosowane.

Zadaniowo

Polecenie 10

Napisz interpretację wiersza *Język to dzikie mięso* (z tomu *Organizm zbiorowy*, 1985) Ryszarda Krynickiego.

Polecenie 11

Wybierz po jednym wierszu Barańczaka, Lipskiej i Zagajewskiego. Napisz ich interpretacje z perspektywy cenzora doszukującego się w tych tekstach treści nieprawomyślnych i antyreżimowych.

Polecenie 12

Napisz esej na temat: 'Polska rzeczywistość w wierszach poetów Nowej Fali'.

Polecenie 13

Napisz wypowiedź argumentacyjną na temat: 'Poezja Nowej Fali jako dokument epoki'.
W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej,
- innego utworu literackiego,
- wybranych kontekstów.